

СЕКЦІЯ 4 ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ І РОЗБУДОВИ МИРУ

Лендел Михайло

Ужгородський національний університет

ВЗАЄМОВИГІДНИЙ ХАРАКТЕР СПІВПРАЦІ ВАТИКАНУ ТА РЕЖИМУ МУССОЛІНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (НА ПРИКЛАДІ ЛАТЕРАНСЬКИХ УГОД 1929 Р.)

Ключові слова: Папа Римський, Ватикан, угода, Італія, дуче.

Key words: Pope, Vatican, agreement, Italy, duce.

Період між двома світовими війнами став для Католицької Церкви часом безпрецедентних викликів. На уламках старих монархій постали нові, агресивні тоталітарні рухи, які прагнули повного підпорядкування суспільства, зокрема й духовної сфери. У цій ситуації Ватикан, очолюваний Папою Пієм XI (1922–1939), обрав стратегію «реальної політики», намагаючись захистити інституційну цілісність Церкви та права вірян через систему двосторонніх договорів – конкордатів. У контексті міжнародних відносин міжвоєнного періоду надзвичайно важливим є аналіз передумов укладання та наслідків Латеранських угод 11 лютого 1929 р., які, переслідуючи власні інтереси, затверджували Апостольська Столиця та фашистський режим Беніто Муссоліні.

Для розуміння процесів взаємин Католицької Церкви з фашистським режимом Муссоліні у міжвоєнну добу необхідно зробити короткий історичний екскурс. Період 1860–1929 рр. в історії Ватикану називають «Римським питанням». Його суть полягала у невизначеності юридичного статусу Папи Римського, адже у процесі Рісорджименто, 27 березня 1861 р., Рим був проголошений столицею об'єднаного Королівства Італія. Це обурило Папу Римського Пія IX, і тому Святий Престол протягом 58 років відмовлявся визнати Королівство Італія [2].

Відносини між папством та Італією не покращилися і під час Першої світової війни. Італійці обурювалися через нібито проавстрійську позицію Папи Бенедикта XV і навіть прозвали його «Маледетто XV», що у перекладі з італійської означає «проклятий» [4, с. 83].

Період тривалого протистояння між Святим Престолом та італійським урядом (із 1861 р.) змінився курсом на зближення після приходу до влади Беніто Муссоліні у 1922 р. Вбачаючи у підтримці Церкви інструмент легітимації фашистського режиму, дуче ініціював переговори. Того ж року за посередництва графа Карло Сантуччі відбулася знакова зустріч Муссоліні з держсекретарем Ватикану кардиналом Гаспаррі. Під час розмови лідер фашистів окреслив розв'язання «Римського питання» як пріоритетне завдання, що стало першим реальним кроком до врегулювання відносин [4, с. 85]. Фактично це була перша спроба досягти угоди з Ватиканом.

Зближення відповідало інтересам обох сторін. Прагнучи здобути лояльність вірян, Муссоліні публічно апелював до католицької ідентичності італійців та

активно сприяв відновленню позицій релігії в суспільстві. Зі свого боку, консервативне духовенство розглядало фашизм як бажану альтернативу ворожим для Церкви лібералізму, масонству та соціалізму [4, с. 89].

Секретні перемовини між Католицькою Церквою та Італією розпочалися у 1926 р. Церкву представляв радник держсекретаря Франческо Пачеллі, а Італію – Беніто Муссоліні. Перемовини тривали три роки і завершилися підписанням Латеранських угод 11 лютого 1929 р. [1, с. 24]. Символічна церемонія у Латеранському палаці викликала значний суспільний резонанс: попри відсутність анонсів, велелюдний натовп зустрів цю подію піднесено, вітаючи вигуками як Папу, так і Дуче. Священники та семінаристи хором співали подячні молитви, що чергувалися з вигуками: «Хай живе Пій, наш Папа і Король!», тоді як інші, зібравшись на площі перед історичною церквою, кричали: «Хай живе Муссоліні! Хай живе Італія!» [6, с. 108].

Угода складається з трьох частин: політичного договору, фінансової конвенції та власне конкордату. У преамбулі угоди зазначається, що для забезпечення абсолютної незалежності Святого Престолу, а також для гарантування його беззаперечного суверенітету навіть на міжнародній арені, було визнано необхідним створити особливим чином державу-місто Ватикан, визнаючи повну власність Святого Престолу та його виключну й абсолютну суверенну владу і юрисдикцію над ним. Фактично лише з цього моменту можна говорити про назву теократичної держави Ватикан, адже юридично до 1929 р. такої назви не існувало [5].

Стаття перша угоди підтвердила статтю Статуту 1848 р., проголошуючи католицизм єдиною державною релігією Італії. Також Італія визнала повний суверенітет Святого Престолу на міжнародній арені та створила, як ми вже зазначали, нову державу – Ватикан. Це дало змогу Папі проводити політику, яка б не залежала від волі італійського уряду. Папа став на один рівень із королем Італії, адже будь-який замах на Папу карався так само жорстоко як замах на короля. Також угода визначала майнові питання, наприклад, стаття 13 Політичного договору проголошувала, що «Італія визнає повне право власності Святого Престолу на патріарші базиліки Святого Івана Латеранського, Святої Марії Маджор та Святого Павла з прибудованими будівлями» [5].

Найголовніше, що визначав цей договір, – це розв’язання «Римського питання». «Святий Престол вважає, що підписані сьогодні угоди належним чином забезпечують йому все необхідне для забезпечення належної свободи та незалежності пастирського управління Римською єпархією та Католицькою Церквою в Італії та в усьому світі; він оголошує “Римське питання” остаточно та безповоротно розв’язаним, а отже, ліквідованим, та визнає Королівство Італія під династією Савойського дому зі столицею Італійської держави в Римі. Зі свого боку, Італія визнає державу-місто Ватикан під суверенітетом Верховного Понтифіка» [5].

Щодо фінансової угоди, то вона мала на меті надання Папському престолу матеріальної компенсації за втрату церковних земель та майна, конфіскованих італійською державою у ХІХ ст. Італія зобов’язалася передати Ватикану 750 мільйонів лір готівкою та 1 мільярд лір у вигляді 5 % державних облігацій. Ці суми стали основою економічної системи новоствореної держави [5].

Папський конкордат у межах системи Латеранських домовленостей також відіграв значну роль. Він офіційно регулював роль та функції Святого Престолу

в громадському та релігійному житті Італії. Фактично Святий Престол отримував право релігійного контролю на території Італії. Всі свята, які були встановлені Ватиканом, оголошувалися загальнодержавними [2].

Важливим був факт того, що конкордат визначав нові умови обрання єпископів. Стаття 19 наголошує, що вибір архієпископів та єпископів належить Святому Престолу, але перед призначенням Святий Престол має повідомити ім'я обраної особи італійському уряду, щоб переконатися, що останній не має політичних причин проти цього призначення. Водночас новообраний єпископ або архієпископ повинен скласти присягу вірності Главі держави (формально королю, в реальності – фашистському режиму на чолі з Беніто Муссоліні) [5].

Можна зробити проміжний висновок, що Латеранські угоди 11 лютого 1929 р. стали взаємовигідним компромісом. Для режиму Муссоліні вони дали змогу здобути великий політичний успіх. Він отримав легітимність в очах мільйонів католиків і підтримку з боку Ватикану, що зміцнило його диктатуру. Натомість Папа перестав бути «в'язнем». Католицька Церква отримала свою суверенну територію, величезні кошти та вплив на італійське суспільство (освіту, сімейне право), якого вона не мала з часів об'єднання Італії.

І такий стан речей у взаємовідносинах між урядом та Ватиканом фактично тривав до 1937 р. Але у 1937 р., з огляду на появу в Італії таких ганебних явищ, як теорія расизму і расові закони, наприкінці життя Пія XI виникає конфлікт. Папа вбачав у расистських законах порушення конкордату, а в більш широкому сенсі – і християнської моралі. Расові закони та їх трагічні наслідки розвіяли ілюзію про те, що можлива внутрішня злагода між фашистською державою і католицизмом [3, с. 150].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Латеранські угоди 1929 р. стали кульмінацією складної еволюції відносин між Святим Престолом та італійською державою – від повного неприйняття та невизначеності часів «Римського питання» до прагматичного співробітництва. Для обох сторін цей акт став тріумфом стратегії «реальної політики»: Папа Пій XI здобув омріяний суверенітет, територіальну незалежність у формі держави Ватикан та фінансову компенсацію, тоді як Беніто Муссоліні успішно використав авторитет Церкви для легітимації свого режиму та зміцнення контролю над суспільством.

Утім, цей історичний компроміс, побудований на взаємній вигоді, виявився нестійким перед лицем ідеологічних розбіжностей. Події 1937 р. та запровадження расових законів засвідчили, що інституційний союз не міг компенсувати прірву між християнською мораллю та людиноненависницькою сутністю фашизму. Отже, Латеранські пакти залишилися в історії як приклад успішного юридичного врегулювання давнього конфлікту, але водночас – як свідчення ілюзорності спроб мирного співіснування Церкви з тоталітарним режимом.

Джерела та література

1. Гутів Б. Латеранські угоди як правове підґрунтя для становлення міста-держави Ватикан. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Вип. 65. С. 22–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2017_65_5 (дата звернення: 26.11.2025).

2. Мельник В. Юридичний статус Ватикану: від Римської проблеми до Латеранської угоди. *Католицький оглядач*. URL: <https://catholicnews.org.ua/acolumn/yuridichniy-status-vatikanu-vid-rimskoyi-problemi-do-lateranskoyi-ugodi-0/> (дата звернення: 26.11.2025).

3. Отрош М. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку. Одеса: Фенікс, 2017. 596 с.

4. Coppa F. J. *Controversial Concordats: The Vatican's Relations with Napoleon, Mussolini, and Hitler*. Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1999. 248 p.

5. Inter Sanctam Sedem et Italiae Regnum conventiones initae die 11 Februarii 1929. *The Holy See*. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html (дата звернення: 26.11.2025).

6. Kertzer D. I. *The Pope and Mussolini: The Secret History of Pius XI and the Rise of Fascism in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 592 p.

Цимбал Іван

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФЕНОМЕН «КОНСТРУКТИВНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ» В ТЕКСТІ УГОДИ СТРАСНОЇ П'ЯТНИЦІ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Ключові слова: Конструктивна невизначеність, дипломатія, Угода Страсної П'ятниці (Белфастська Угода), Північна Ірландія.

Keywords: Constructive Ambiguity, diplomacy, Good Friday Agreement (Belfast Agreement), Northern Ireland.

Сучасна архітектура міжнародної безпеки перебуває в стані глибокої кризи, яка була зумовлена руйнуванням основоположних принципів міжнародного права та неефективністю наявних механізмів мирного врегулювання конфліктів. В умовах повномасштабної агресії Російської Федерації проти України українська дипломатія постала перед питанням: як досягти стійкого миру з ворогом, який заперечує саме право Української держави на існування. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз історичних прецедентів мирного врегулювання, зокрема Угоди Страсної п'ятниці 1998 р., яка поклала край тридцятирічному кровопролиттю в Північній Ірландії. Ключовим елементом цієї угоди, який привертає увагу дослідників конфліктології та міжнародного права, є феномен «конструктивної невизначеності». Попри різну природу конфліктів, партнери намагаються адаптувати модель «дипломатичної гнучкості» з Белфастської Угоди до українських реалій. Досвід «формули Штайнмаєра» та переговорів у Стамбулі 2022 р. свідчить: Києву нав'язують «конструктивну невизначеність», ігноруючи екзистенційну загрозу з боку РФ.

У теорії міжнародних відносин термін «конструктивна невизначеність» визначається як політичний прийом, що використовується для досягнення згоди